

Meester van de zee

Willem van der Ham, *Meester van de Zee. Johan van Veen waterstaatsingenieur 1893-1959*, Balans, Amsterdam 2003. ISBN 90-5018-595-9, 286 blz., illustraties, register, €22,50.

Jan Kuys

77 en 78

Schilders van de vierde rang krijgen meer aandacht dan topfiguren van de waterstaat. Met deze uitspraak van een negentiende-eeuwse ingenieur illustreert Willem van der Ham in de inleiding op zijn biografie van Johan van Veen de traditioneel geringe aandacht die biografen aan waterstaatsingenieurs hebben besteed. Dit boek is een indirect product van het onderzoeksprogramma dat enkele jaren geleden werd opgezet ten behoeve van publicaties rond het tweehonderdjarig jubileum van Rijkswaterstaat. Als participant in dit onderzoek raakte de sociaal-geograaf en historicus Van der Ham gefascineerd door de persoon van Johan van Veen, “een bijzonder en moeilijk man”.

Johan van Veen werd in 1893 geboren als vijfde kind van het gezin van een landbouwer in het Groningse Uithuizermeeden. Als derde zoon was Johan niet voorbestemd om boer te worden. De twee boerderijen van zijn vader waren gereserveerd voor zijn twee oudste broers. Voor de jonge Johan betekende dit dat hij elders zijn heil moest zoeken, maar hij schijnt er niet rouwig om te zijn geweest. Na het doorlopen van de ‘polderschool’ en een jaar ‘Franse school’ ging hij naar de driejarige HBS in Warffum, waar zich zijn wiskundig talent openbaarde. Hierna volgden nog de vierde en vijfde klas HBS in Assen. In 1913 begon hij in Delft aan de studie civiele techniek. Als ‘nihilist’ – overigens niet een exclusief Delftse studententerm, zoals de auteur suggereert (p. 29) – hield hij zich verre van het verenigingsleven en in de zomers was hij langdurig in Groningen. In het Groningse was Johan in contact gekomen met de bekende archeoloog Albert Egges van Giffen en was hij actief betrokken geraakt bij diens onderzoek naar terpen en naar kwesties zoals bodemdaling en zeespiegelrijzing. Naar eigen zeggen legde hij hier de basis voor zijn kennis van beide verschijnselen. Tijdens de collegeperiodes reisde hij regelmatig vanuit zijn woonplaats Rijswijk naar Den Haag voor het bijwonen van bijeenkomsten van de Christian Sciencebeweging, waarvan hij in die tijd actief lid was. Tijdens bijeenkomsten van deze beweging, die in een particuliere woning in Assen werden gehouden, trad Johan ook zelf als voorganger op. Zijn betrokkenheid bij Christian Science verdwijnt onopgemerkt uit de biografie, zodat de lezer blijft zitten met de vraag welke rol deze geestesstroming in zijn verdere leven heeft gespeeld.

In 1919 studeerde Van Veen cum laude af als civiel ingenieur. Zijn eerste baan kreeg hij bij het Rivierenbureau van de Provinciale Waterstaat van Drenthe. Het bureau moest ten dienste van de landbouw plannen ontwikkelen ter verbetering van de afwatering en de wegenstructuur. Johan raakte gefrustreerd, omdat het bureau niet bij de uitvoering van de plannen werd betrokken. Omdat het Rivierenbureau werd opgeheven, moest hij in 1926 naar ander werk omzien. Na enkele mislukte sollicitaties kreeg hij een functie als ingenieur bij de Surinaamse Bauxiet Maatschappij. Het werd niet de gelukkigste periode uit Van Veens leven. Aan de ruwe omgangsvormen en het vele gefeest in de geïsoleerde gemeenschap van westerlingen ver van de bewoonde wereld kon hij niet wennen. Per 1 februari 1929 ging hij aan de slag bij de gemeentebbrandweer van Amsterdam, een baan waarop hij later niet met veel trots terugkeek. Al op 1 juli 1929 trad hij in Dordrecht in dienst als tijdelijk ingenieur bij de Directie Grote Rivieren van Rijkswaterstaat, de werkgever waar hij tot aan zijn pensioen zou blijven. Bij deze dienst vestigde hij zijn reputatie door het bedenken en laten uitvoeren van een oplossing voor de problemen met de vaarroute door het Hellegat, het geulensstelsel bij de samenkomst van Hollands Diep, Volkerak en Haringvliet. In 1933 volgde zijn aanstelling bij de Studiedienst van de Directie Benedenrivieren, met als standplaats Den Haag. Hier kon Van Veen zijn hart ophalen aan het bestuderen van stromingen, zandverplaatsing, verzilting en alles wat daarmee samenhangt. Over deze thematiek publiceerde hij regelmatig in *De Ingenieur* en ze was ook het

onderwerp van zijn in 1936 verdedigde proefschrift, waarin hij inging op de vraag of in het Nauw van Calais sprake was van uitschuring van de kusten en of het uitgeschuurd zand door de stroming naar de Nederlandse kusten werd gevoerd. Voor het verrichten van metingen en het nemen van monsters op zee beschikte de Studiedienst over het meetschip De Oceaan, waarop Van Veen zelf herhaaldelijk meevoer. Hij ontwikkelde ten behoeve van deze meetactiviteiten een aangepast echoloodtoestel en een speciale grijper voor het nemen van bodemonsters. Daarnaast publiceerde hij na zijn promotie nog tientallen artikelen en rapporten over uiteenlopende waterstaatkundige onderwerpen.

Vernieuwend was de wijze waarop Van Veen getijdenstromen berekende. In plaats van de traditionele wiskundige methode ontwikkelde hij een snellere en minder omslachtige manier die gebruik maakt van de elektrotechniek. Het leidde in de jaren vijftig tot de ontwikkeling van een analoge computer voor het berekenen van getijdenbewegingen.

In 1939 werd Van Veen voorzitter van de toen opgerichte Stormvloedcommissie, die moest nagaan welke stormvloedstanden langs de Nederlandse kust konden optreden, in hoeverre de zeedijken daarop waren berekend en welke maatregelen getroffen moesten worden. De uitkomsten van het onderzoek waren tamelijk verontrustend. In 1942 presenteerde Van Veen met zijn Studiedienst daarom het zogenaamde Vijfeilandenplan, dat beoogde de Zuid-Hollandse eilanden tussen Nieuwe Waterweg en Haringvliet door middel van dammen met elkaar te verbinden en de Hollandse IJssel af te dammen. Was het niet de tegenstand binnen en buiten Rijkswaterstaat, dan was het in ieder geval de oorlog die uitvoering van de plannen heeft verhinderd. Van Veen begon tijdens de oorlog aan een studie naar de geschiedenis van de Nederlandse waterstaat, hetgeen in 1948 resulteerde in de verschijning van het meermaals herdrukte *Dredge, Drain, Reclaim. The art of a nation*.

Na de oorlog verloor hij zijn functie van secretaris van de heropgerichte Stormvloedcommissie. De commissie raakte onder de nieuwe secretaris in de versukkeling. Hierdoor gefrustreerd koesterde Van Veen plannen om naar de Verenigde Staten te vertrekken. Door toedoen van minister Ringers van Wederopbouw bleef hij behouden voor de Rijkswaterstaat en de Studiedienst. In 1947 publiceerde de Studiedienst een gewijzigde versie van het Vijfeilandenplan, onder de naam Viereilandenplan, dat in 1952 werd uitgebreid met de afdamming van het Haringvliet. Slechts enkele dagen voor de stormvloedramp van 31 januari 1953 stuurde Van Veen een rapport aan de minister van Verkeer en Waterstaat, waarin hij voorstellen deed voor het afsluiten van de zeearmen tussen de Zuid-Hollandse en Zeeuwse eilanden. De minister stelde kort na de ramp in februari 1953 de Deltacommissie in, waarvan Van Veen eerst secretaris en later ook lid was. In 1955 verwisselde hij de Studiedienst voor de functie van hoofdingenieur-directeur van de Algemene Dienst en Waterhuishouding. In zijn laatste levensjaren maakte hij nog plannen voor de uitbreiding van de Rotterdamse haven op de Maasvlakte en voor de Eemshaven. Hij overleed onverwachts in december 1959 aan de gevolgen van een hartaanval.

Het boek legt de nadruk op het professionele bestaan van Johan van Veen, zoals Van der Ham in de inleiding aangeeft. Zijn privé-leven komt desondanks uitvoerig aan bod, omdat dit volgens de auteur in tal van opzichten nauw met Van Veens werk verbonden zou zijn. Onze waterstaatsheld was op het intermenselijke vlak toch voornamelijk een antiheld, om niet te zeggen een brokkenpiloot. Dat geldt al voor de merkwaardige wijze waarop zijn huwelijk met Henny Aalfs tot stand kwam. Hij kende haar slechts oppervlakkig, kreeg al tijdens de verlovingstijd spijt, maar durfde niet meer op zijn schreden terug te keren. Het werd een hel, die tot 1956 zou duren. De biografie kiest in dit huwelijksdrama partij voor zijn hoofdpersoon met zinnen zoals "Henny was heel plichtsgetrouw, maar kon niet hartelijk zijn" en "De warmte in het gezin kwam van Johan" (p. 98). We mogen ook nog lezen dat de kinderen op de hand van de vader waren, maar ik wil dat als lezer allemaal niet weten en voel me een voyeur, omdat al deze bijzonderheden niet bijdragen aan een goed begrip van Van Veens beroepsleven. Bovendien krijgt de

lezer het onbehaaglijke gevoel dat de auteur zich laat gebruiken door de kinderen Van Veen, die via dit boek hun visie op het mislukte huwelijk van hun ouders laten canoniseren. De kinderen worden door de auteur, zelfs tweemaal (p. 11, 255), nadrukkelijk bedankt voor het verstrekken van inlichtingen, maar het was beter geweest dat hij als biograaf meer distantie had betracht. Van der Ham geeft tot vervelens toe details over het slechte huwelijk, maar van de andere kant laat hij bijvoorbeeld in het midden van welke aard de relatie was die Van Veen had met Alida Vlam, een medewerkster van de Studiedienst. De lezer moet het doen met de mededeling dat Van Veens vrouw hysterisch reageerde na de ontdekking van deze 'relatie'. Een normale menselijke reactie, lijkt mij. Waarom krijgt de lezer hier géén details en zwijgen de kinderen hier?

Er zijn ook wel ondergeschikte zaken op andere gebieden dan het huwelijk die overbodig aandoen, zoals de beschrijving van het Groningse landschap van Van Veens jeugd (hoofdstuk 1), van het Drentse landschap (p. 34-36) en van de meidagen 1940 in Den Haag en omgeving, die om onduidelijke redenen deels vanuit het perspectief van dochter Marian worden beschreven (p. 102-103). Waarom moet bij de vermelding van de bouw van de stormvloedkering in de Hollandse IJssel uiteengezet worden dat eerst de baggeraars verschenen, toen grote aken volgeladen met zand, dat daarna de heistellingen kwamen aandrijven, dat in de bouwkuipen een sluis werd gemaakt en dat er geleidelijk twee hoge torens verrezen (p. 206)? Dit soort uitweidingen haalt de vaart uit het verhaal, wat ook geldt voor de geciteerde dagboekfragmenten. Bij het lezen van Van Veens ontboezemingen kan men een geeuw niet onderdrukken. Was er niet meer te halen geweest uit de vele artikelen en rapporten die Van Veen geschreven heeft? En waarom valt de schrijver in zijn epiloog de lezer lastig met een verslag van zijn privé-uitstapjes naar belangrijke plaatsen uit het leven van de hoofdpersoon? Soms wil Van der Ham het allemaal te mooi maken, bijvoorbeeld in het geval waarin hij de monumentale Groningse boerderijen vergelijkt met de wedijverende torens van San Gimignano (p. 20). Ook in andere gevallen is de beeldspraak minder geslaagd. Zou de hoofdpersoon het bijvoorbeeld prettig hebben gevonden om als een "moderne Hansje Brinker" te worden betiteld? (p. 11). De titel van het boek *Meester van de zee* is pakkend, maar wordt niet waar gemaakt. Ongetwijfeld doorgrondde Van Veen het gedrag van de zee, maar hij wist haar niet te temmen.

De impliciete boodschap die Van der Ham aan de lezer lijkt mee te geven, is dat de ramp van 1953 voorkomen had kunnen worden, als men beter naar zijn held had geluisterd. Of de wereld waarin Van Veen leefde, ook politiek, bestuurlijk, economisch en technisch in staat zou zijn geweest om deze catastrofe te voorkomen, is een vraag die een biograaf niet hoeft te beantwoorden, maar wel moet stellen. Het is hem toegestaan de werken en daden van zijn held als uniek te beschouwen, maar een recensent mag zich afvragen of het Deltaplan er niet zou zijn gekomen zonder Johan van Veen. Dit is uiteraard een moeilijk te beantwoorden vraag, zolang we niet beschikken over de levensbeschrijvingen van zijn collega-ingenieurs. Expliciet waarschuwt Van der Ham ervoor in de toekomst waarschuwingen zoals Van Veen die liet horen niet in de wind te slaan. Het is voor Nederland wel te hopen dat degenen die dan met soortgelijke slechte tijdingen komen, hun boodschap beter kunnen uitdragen dan Johan van Veen.

Het was het streven van de auteur "een zo compleet mogelijk levensverhaal te schrijven", maar na lezing van het boek vraag ik mij af of hij dat wel had moeten doen. De ruime aandacht die wordt besteed aan het weinig opwindende privé-leven van Van Veen is ballast die niet bijdraagt aan een goed begrip van zijn beroepsleven. Het leidt de lezer maar af van de boodschap van dit boek: hoe groot Van Veens betekenis is geweest voor de Nederlandse waterstaat en hoe hij dáárin zijn levensvervulling heeft gevonden. Van Veen was op de allereerste plaats een waterstaatkundige visionair, maar uit dit boek beklijft de indruk dat hij voornamelijk levenslang heeft geworsteld met de mensen in zijn omgeving. Dat geeft de biografie iets tragisch, maar ook iets onbevredigends.